

ПРОБЛЕМИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО ЛАДУ

© 2017 ЛЕБЕДЕВА Л. В., МИТРОФАНОВА А. С.

УДК 338.46

Лебедева Л. В., Митрофанова А. С. Проблеми комерціалізації системи вищої освіти в Україні за умов формування постіндустріального ладу

Метою статті є аналіз економічних проблем, що витікають із суперечностей комерціалізації вищої освіти в Україні, а також формування рекомендацій щодо державної політики у сфері вищої освіти. Сформульовано суперечності між сучасним постіндустріальним технологічним способом виробництва та ринковими виробничими відносинами. Розкрито суперечності між загальнокультурним призначенням вищої освіти та її комерціалізацією в умовах формування постіндустріального ладу. Проаналізовано проблеми комерціалізації вищої освіти України, такі як: диспропорції на ринку праці, проблема загальнодоступності знань, проблема збереження якості освіти, дисбаланс взаємодії науки, освіти і виробництва, проблема знецінення вищої освіти, зниження її якості. Практична значущість результатів дослідження полягає у створенні комплексної програми реформування державного регулювання системи вищої освіти, що передбачає врахування взаємозв'язків між проблемами, завданнями та рекомендаціями державної політики та розкривається у двох сферах: 1) освітніх стандартів та 2) організації роботи системи вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, комерціалізація освіти, постіндустріальний лад, технологічний спосіб виробництва, державна політика у сфері вищої освіти, суперечності постіндустріального суспільства.

Табл.: 3. Бібл.: 21.

Лебедева Лариса Валеріанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: lara_swan@meta.ua

Митрофанова Анастасія Сергіївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net

УДК 338.46

UDC 338.46

Лебедева Л. В., Митрофанова А. С. Проблеми комерціалізації системи вищого образования в Украине в условиях формирования постиндустриального строя

Целью статьи является анализ экономических проблем, вытекающих из противоречий комерциализации высшего образования в Украине, а также формулирование рекомендаций относительно государственной политики в сфере высшего образования. Сформулированы противоречия между современным постиндустриальным технологическим способом производства и рыночными производственными отношениями. Раскрыты противоречия между общекультурным предназначением высшего образования и его комерциализацией в условиях формирования постиндустриального строя. Проанализированы проблемы комерциализации высшего образования Украины, такие как: диспропорции на рынке труда, проблема общедоступности знаний, проблема сохранения качества образования, дисбаланс взаимодействия науки, образования и производства, проблема обесценивания высшего образования, снижения его качества. Практическая значимость результатов исследования заключается в создании комплексной программы реформирования государственного регулирования системы высшего образования, что предполагает учет взаимосвязей между проблемами, задачами и рекомендациями государственной политики и раскрывается в двух сферах: 1) образовательных стандартов и 2) организации работы системы высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, комерциализация образования, постиндустриальный строй, технологический способ производства, государственная политика в сфере высшего образования, противоречия постиндустриального общества.

Табл.: 3. Библ.: 21.

Лебедева Лариса Валериановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории и конкурентной политики, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: lara_swan@meta.ua

Митрофанова Анастасия Сергеевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры общей экономической теории, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Кирпичева, 2, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net

Lebedeva L. V., Mytrofanova A. S. The Problems of Commercialization of the Higher Education in Ukraine in the Conditions of the Postindustrial System

The article is aimed at analyzing the economic problems arising from the contradictions of commercialization of the higher education in Ukraine, as well as formulation of recommendations for the State policy in the sphere of higher education. The contradictions between the contemporary postindustrial technological method of production and the market industrial relations have been formulated. The contradictions between the general cultural purpose of higher education and its commercialization in the conditions of postindustrial system have been disclosed. The article analyzes the problems of commercialization of the higher education of Ukraine, such as: disparities in the labor market, problem of common accessibility of knowledge, problem of maintaining the quality of education, imbalance of the interaction of science, education and production; problem of depreciation of higher education, reduction of its quality. The practical significance of results of the study is developing an integrated program for reforming the State regulation system of higher education that involves considering the interrelationships between problems, challenges and recommendations for the State policy and is disclosed in two following spheres: 1) educational standards and 2) organization of activity of the higher education system.

Keywords: higher education, commercialization of education, post-industrial, technological method of production, the State policy in the field of higher education, the contradictions of postindustrial society.

Tbl.: 3. **Bibl.:** 21.

Lebedeva Larisa V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Theory and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: lara_swan@meta.ua

Mytrofanova Anastasiia S. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of General Economic Theory, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (2 Kyrpychova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net

На сьогоднішній день, із утвердженням постіндустріальної економіки та відповідних їй виробничих відносин, гостро постає питання підготовки висококваліфікованих фахівців, що будуть забезпечувати її зростання. Разом з тим, процес переходу до постіндустріальної економіки країн, що розвиваються, є досить суперечливим. Суперечності як переходу, так і формування нового економічного ладу, особливо їх прояв у сфері освіти, є малодослідженими в наукових колах, саме тому дана тематика є актуальною.

Значення освіти як основоположного фактора становлення нового суспільного ладу – постіндустріального суспільства – досліджували Д. Белл [1], Г. Маркузе [2], О. Тоффлер [3]. Сучасні зарубіжні дослідники аналізують окремі положення інституційних складових освітнього процесу. Так, саме на аспектах її комерціалізації зосередили свою увагу такі вчені, як С. Слоутер [4], Д. Клейман, Н. Фейнштейн, Г. Дауні [5], Т. Байкан, Р. Стоу [6], С. Єнікеєва [7], Р. Зяблюк [8], В. Савінков [9] та ін.

Основними цілями статті є аналіз проблем, що пов'язані із суперечностями між загальнокультурним призначенням вищої освіти та її комерціалізацією в умовах формування постіндустріального ладу, а також формулювання рекомендацій щодо державної політики у сфері вищої освіти щодо можливих шляхів вирішення таких проблем.

Взаємодія між сучасним постіндустріальним технологічним способом виробництва (ТСВ) і ринково-капіталістичними виробничими відносинами сповнена суперечностей, до яких, на наш погляд, можна віднести такі:

- ✦ між загальнокультурним призначенням освіти та її комерціалізацією;
- ✦ між необхідністю підвищення ефективності використання продуктивних сил та явищами безробіття і недовантаження виробничих потужностей;
- ✦ між виробничим застосуванням нових результатів науково-технічного прогресу та імперативом збереження навколишнього природного середовища;
- ✦ між призначенням науки як суспільно значущої галузі виробництва знань та ринково-комерційним використанням її досягнень;
- ✦ між підвищенням творчого змісту праці та її ринково-капіталістичним застосуванням;
- ✦ між усупільненням праці та виробництва і приватним характером привласнення засобів і результатів виробництва.

У даній роботі ми сконцентруємося на розкритті першої суперечності, зокрема, щодо вищої освіти. З одного боку, система освіти належить до соціально навантаженої сфери суспільного життя і господарської діяльності. Також існують так звані «фіаско ринку» – такі сфери господарювання, у роботі яких ринкова система з приватною ініціативою або не зацікавлена, тому що вони не забезпечують достатню прибутковість (інфраструктура, соціальний захист, збереження навколишнього середовища та ін.), або присутність там приватних інтересів є небезпечним (оборона), тому вони залиша-

ються у сфері відповідальності держави. Приватний сектор або не бере в таких сферах участь, або «перебудовує» їх за законами ринку, прагнучи до підвищення прибутковості (освіта, охорона здоров'я, культура). У результаті з'являється вірогідність зашкодити розвитку таких галузей. Дослідники вважають, що в ході поширення ринкових відносин на освіту «виникає протистояння ринкового начала та загальнокультурної місії освіти по збереженню... самобутнього національного і культурного надбання» [7, с. 290–291].

З іншого боку, постіндустріальний ТСВ вимагає формування працівника нового типу. Новий ТСВ, здійснюючи передачу рутинних розумових функцій комп'ютерним системам, покладає на працівника не тільки творчі трудові функції, але й функції контролю, налагодження, удосконалення виробничих процесів. Підвищення творчої змістовності праці, поява нових професій вимагає від працівника здатності вчитися протягом життя, освоювати суміжні спеціальності, розв'язувати непередбачувані завдання. Для виховання нового типу працівника необхідна відповідна система освіти.

Однак в умовах комерціалізації освіти, що характерна для сучасних ринково-капіталістичних економічних відносин, освіта припиняє належним чином виконувати свої функції. На наш погляд, природа комерціалізації освіти полягає в тому, що це загальноосвітнє явище, сутністю якого є суперечності між суспільним призначенням системи освіти як інституту передачі накопиченого досвіду і виховання гармонійної особистості – і суспільно-економічною формою, яку цей інститут сьогодні змушений приймати. Якщо коротко, це суперечність між призначенням сфери освіти та системою капіталістичних виробничих відносин, у яких вона існує. Проблеми, що випливають з комерціалізації освіти, є в основному спільними для багатьох країн, однак ми зосередимося саме на дослідженні цих проблем в Україні.

Перша проблема – загальнодоступність знань. Сьогодні освіта перетворюється на галузь економічної діяльності з надання освітніх послуг, в якій беруть участь як державні, так і приватні суб'єкти. Однак в умовах економіки знань імперативом є загальнодоступність всіх рівнів освіти для широких верств населення. Дискримінація населення за ознакою доступності освіти неминуче призведе до дискримінації на етапі працевлаштування та до поглиблення диференціації доходів. Щодо розвинених країн, то у США немає поняття бюджетного навчання, освітні установи в основному приватні, хоча існують і державні університети штатів. Водночас у Франції, Німеччині, Австрії переважна більшість вишів – державні, і навчання в них безкоштовне [9, с. 315]. В Україні доступність вищої освіти проголошена одним з принципів державної політики відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [10]. У нас функціонує 659 вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, з них у державній і комунальній власності перебуває 79,7% ВНЗ, що порівняно з 2010 р. (813 вищих навчальних закладів, з яких 78,4% – державні) демонструє тенденцію до впорядкування структури та кількості ВНЗ із збереженням високої частки держави [11,

с. 8]. Однак поряд з тим, саме вища освіта суттєво залежить від фінансування недержавним сектором (більше, ніж на 70% – за рахунок домогосподарств). На сьогодні 50,5% студентів навчаються за рахунок державного та місцевих бюджетів і майже 49% – за рахунок фізичних осіб [11, с. 11; 12]. Контрактна оплата навчання та незадовільне економічне становище в Україні (за опитуванням, 60% студентів описали матеріальне становище своєї родини як досить складне) призводять до того, що 37% усіх студентів працюють одночасно з навчанням, причому 67% з них – не за отримуваною спеціальністю [13], що відволікає їх від навчання і не надає навичок за обраною професією. Усе це свідчить про недостатню доступність вищої освіти в Україні.

Друга проблема – якість освіти. Крім відсутності загальнодоступності, освіта на комерційній основі може приводити до зниження її якості. Так, наприклад, Акредитаційна комісія МОН України виявила в одному з приватних ВНЗ такі порушення: абітурієнти приймалися понад ліцензійний обсяг, без документів про повну середню освіту, виявилися невідповідності навчальних програм державним стандартам. Незадовільним виявився матеріально-технічний стан, комплектація викладацького складу. Крім того, у Листі МОН від 28.11.2014 р. відзначалося, що існують «51 університет, академія, інститут або їх відокремлені підрозділи приватної форми власності з контингентом менше 200 студентів», а обсяг прийому до 80 приватних вищих навчальних закладів у 2014 р. складав від однієї до ста осіб [14]. Серед причин такого стану може бути те, що за ринковими законами, якщо наявний великий попит на певні спеціальності, як правило, на ті, що вважаються престижними, приватні навчальні заклади відповідають на це підвищенням набору і відкриттям нових спеціальностей, не піклуючись про те, як це вплине на ринок праці та чи зможуть вони забезпечити навчальний процес.

Третя проблема – порушення взаємозв'язку науки, освіти й виробництва, що має своїм найхарактернішим проявом диспропорції на ринку праці. Для України характерна глибока невідповідність між вимогами ринку праці і виробництва, з одного боку, та пропозицією фахівців, з іншого. Таке становище породжує безробіття та невідповідність між отриманою спеціальністю і фактичним місцем роботи, що завдає шкоди працівникам, підприємствам і державі. Так, в Україні у 2015 р. налічувалося 584,14 тис. випускників усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів [11, с. 80–86]. Розрахунки показали, що з них отримали відповідну кваліфікацію за напрямками підготовки «Економіка та підприємництво» і «Менеджмент та адміністрування» 21,4% випускників, «Право» – 9,1%, «Інформатика та обчислювальна техніка» – 3,5%, «Машинобудування та матеріалобробка» – 3,3%, «Техніка та енергетика аграрного виробництва» – 1,9%, «Металургія та матеріалознавство» – лише 0,5%. Тобто наявним є глибокий ухил в бік юридичних і правових спеціальностей поряд з недостатньою кількістю кадрів для сфери реального виробництва. Адже, відповідно до даних *табл. 1*, на сьогодні українські підприємства найбільше потребують робітників таких професійних груп, як кваліфіковані робітники з інструментом, робітники з

обслуговування технологічного устаткування і т. п. Тобто необхідні випускники закладів професійно-технічної освіти та представники таких професій, які нині вважаються непрестижними. Водночас потреба в менеджерах різного спрямування та рівня залишається невисокою. У результаті показник навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (*табл. 2*) протягом 2013–2015 рр. серед керівників та менеджерів виявився одним з найвищих, у той час як серед фахівців та кваліфікованих робітників з інструментом цей показник виявився найнижчим. Також за січень – вересень 2016 р. кількість безробітних керівників та менеджерів зростає на 8% відносно аналогічного періоду 2015 р. [15], а кількість безробітних технічних службовців та кваліфікованих робітників з інструментом знижується.

Незважаючи на об'єктивні потреби підприємств, за 2000–2014 рр. кількість учнів професійно-технічних навчальних закладів на кожні 10 тис. населення знизилася майже на 32% [12]. Дані *табл. 3* свідчать про те, що кількість професійно-технічних навчальних закладів протягом 1990–2013 рр. невинно знижується, а базисні темпи зростання підготовлених ними кваліфікованих робітників, кількість яких складає лише 60% від кількості 1990 р., залишаються від'ємними. Порушення взаємозв'язку науки, освіти й виробництва, що проявляється в тому числі у диспропорції ринку праці, також отримує своє вираження у відставанні освіти від рівня виробництва та від наукових досягнень.

Четверта проблема – знецінення освіти, зниження її якості, проявами чого є спотворення мотивації до навчання, «відплив умів». Комерціалізація освіти веде до проблем і у сфері мотивації навчання. Як приватний навчальний заклад, що прагне до одержання доходів, так і державний, що отримує суттєві фінансові ресурси за рахунок студентів контрактної форми навчання, не стане відраховувати студента-контрактника за неуспішність. Його, як правило, переведуть на заочне відділення, а неуспішного студента-бюджетника переведуть на контракт. Усе це призводить до перекручення мотивації до навчання, внутрішня мотивація (отримати нові знання, професію) майже зникає, залишається лише зовнішня, і та не позитивна (отримати добрі оцінки, здати сесію), а негативна (загроза академічної заборгованості, засудження батьків, виклику до деканату і т. ін.). У результаті знижується якість навчання, у студентів з'являється відчуття всюдозволеності, знижується авторитет навчального закладу і викладачів. Це призводить до падіння авторитету та знецінювання вітчизняної освіти в цілому, у результаті чого багато майбутніх студентів мріють вчитися за кордоном. А у поєднанні з низькою оплатою праці у сфері освіти спотворення мотивації породжує корупційні фактори.

П'ята проблема – неоднозначність реформ у системі вищої освіти. Магістральним шляхом розвитку системи вищої освіти України є приєднання до Болонської системи, і ці вимоги прописані у Законі України «Про вищу освіту» [10]. Однак варто тверезо оцінювати переваги та недоліки Болонської системи, намагатися творчо запровадити кращий її досвід і уникнути пасток.

Таблиця 1

Структура потреби українських підприємств у працівниках за професійними групами, % від загальної кількості

Професійна група	Рік													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	5,41	5,76	6,19	6,81	6,22	6,54	7,68	9,88	8,92	8,94	8,85	9,05	7,65	7,34
Професіонали	10,41	10,88	10,15	9,97	8,5	9,72	11,96	15,2	14,08	15,35	16,87	17,05	14,73	14,67
Фахівці	9,85	9,94	9,19	9,32	9,03	9,19	13,28	13,83	11,58	11,80	12,14	11,37	11,33	10,81
Технічні службовці	1,86	1,87	2,64	2,73	3,11	3,77	4,17	3,65	3,44	2,87	2,67	3,16	3,97	4,63
Працівники сфери торгівлі та послуг	5,49	5,40	5,95	6,65	8,50	8,90	9,22	12,16	12,36	10,46	10,49	13,26	14,16	16,22
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1,37	1,30	1,20	1,23	1,11	0,82	0,88	1,06	1,10	1,01	1,23	1,47	1,13	1,16
Кваліфіковані робітники з інструментом	36,08	35,16	32,19	30,01	29,74	28,76	22,06	17,33	20,66	21,92	19,96	18,95	18,13	20,08
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	22,52	21,90	22,82	21,22	19,59	18,68	15,81	11,70	12,36	13,32	13,79	12,63	14,73	14,67
Найпростіші професії	7,02	7,78	9,67	12,06	14,19	13,61	14,93	15,20	15,49	14,33	13,99	13,05	14,16	10,42

Джерело: складено за [16; 17].

Таблиця 2

Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць за професійними групами на кінець звітного періоду, осіб

Професійна група	Рік		
	2013	2014	2015
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	121	219	352
Професіонали	53	94	113
Фахівці	87	126	173
Технічні службовці	180	202	256
Працівники сфери торгівлі та послуг	114	147	176
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	340	671	740
Кваліфіковані робітники з інструментом	63	92	94
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	157	180	219
Найпростіші професії	119	147	262
Усього	103	145	189

Джерело: складено за [18].

Професійно-технічні навчальні заклади: зміни у кількості закладів та випущених фахівців

Рік	Кількість закладів	Темп зростання, базисний, до 1990 р.	Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників, тис.	Темп зростання, базисний, до 1990 р.
1990	1246	100	376,7	100
1995	1179	94,6	277,3	73,6
2000	970	77,8	266,8	70,8
2005	1023	82,1	286,6	76,1
2010	976	78,3	247,4	65,7
2013	968	77,7	227,3	60,3

Джерело: складено за [19].

Безперечними перевагами є можливості академічної мобільності, система трансферу кредитів, уніфікація дипломів, що дозволить вітчизняним фахівцям продовжувати навчання та працювати за кордоном. Але серед недоліків, на наш погляд, слід відзначити виокремлення надто великої кількості часу на самостійну роботу на противагу аудиторній.

Крім того, у зв'язку з ускладненням знань про навколишній світ та стрімким збільшенням їх обсягу виникає проблема, яким саме знанням і навичкам навчати сучасних фахівців. З одного боку, Р. Зяблюк підкреслює: «Ускладнення сучасних знань про світ вимагає подовження строків навчання...» [8, с. 250]. На початку 20 ст. фабричні робітники володіли початковою освітою, і цього було достатньо; згодом повна середня освіта стала обов'язковою, відображаючи зростаючі потреби виробництва; з формуванням постіндустріального ладу стандартом для сучасного працівника є вища освіта. З іншого боку, студенти не можуть навчатися у ВНЗ нескінченно. На думку авторів, необхідно надавати студентам не фіксований набір знань і навичок, а інструментарій самонавчання поряд зі здатністю до критичного мислення, відбору інформації, творчої діяльності, тобто певний набір фундаментальних метазнань. Однак прихильники Болонської системи вирішують цю проблему на користь надання студентам якомога більшого обсягу вузькопрофесійних знань, їх практичній спрямованості. У зв'язку з цим, дослідники [7– 9] побоюються, що подібна система знизить якість фундаментальної, загальноосвітньої підготовки всупереч тенденціям потреб виробництва; що дійсно масовим залишиться лише бакалаврат. Усе це може сповільнити розвиток фундаментальних і прикладних досліджень, ускладнити розвиток галузевої науки.

Побоювання дослідників можуть бути пов'язані і з тим, що у розвинених країнах, наприклад в Італії, Франції, Великобританії, багато відомих ВНЗ мають автономію і не підтримали Болонську систему. І позитивно оцінюють процеси розвитку європейського простору вищої освіти за допомогою Болонського процесу лише 58%, тобто далеко не всі європейські ВНЗ, які беруть в ньому участь [9, с. 315; 20, с. 19].

В Україні держава намагається вирішувати окреслені проблеми. Так, проводяться конкурсні змагання професійної майстерності; підвищується державне за-

мовлення на підготовку фахівців з технічних та аграрних спеціальностей, робітничих кадрів; створено перелік пріоритетних професій, за якими підготовка фахівців буде здійснюватися за рахунок державного бюджету; створюються навчально-практичні центри з робітничих професій; проведено оптимізацію мережі вищих навчальних закладів.

Однак, на наш погляд, потрібний комплексний підхід до вирішення проаналізованих проблем, який виходить із взаємозв'язків між проблемами, завданнями та рекомендаціями щодо державної політики у сфері освіти. Виходячи з окреслених проблем, перед системою освіти, на наш погляд, постають такі завдання, які потребують реалізації під пильною увагою держави, а саме:

1. Забезпечення інтеграції науки, освіти та виробництва.
2. Реалізація принципу випередження змісту вищої освіти відносно вимог виробництва.
3. Реалізація принципу випередження темпів зростання загальнотеоретичної підготовки відносно прикладної підготовки.
4. Підвищення суспільної значущості праці у сфері освіти та поліпшення її фінансування.
5. Творче застосування досвіду розвинених країн.

Пояснимо ці завдання докладніше. Першорядною необхідністю розвитку сучасного постіндустріального ладу та засобом вирішення багатьох проблем як у сфері освіти, так і інших (безробіття, диференціація доходів) є налагодження взаємодії в рамках тріади «наука – освіта – виробництво». Такий підхід сприятиме розвитку інноваційним шляхом, який забезпечить реалізацію конкурентних переваг національної економіки на світових ринках. Елементи тріади тісно взаємодіють між собою. Виробництво вимагає для свого розвитку працівників відповідного рівня підготовки, а також споживає результати наукового пошуку і реалізує, забезпечує засобами виробництва і науки, і освіти. Система освіти готує кваліфіковані кадри як для галузей виробництва, так і для науково-дослідних установ, і для самої освітньої сфери. Наука є двигуном розвитку виробництва і реалізує в ньому і в освітній сфері свої досягнення, висуває вимоги до наукових кадрів.

Крім того, сучасна система навчання повинна передусім будуватися на фундаментальних принципах:

по-перше, принцип випередження змісту вищої освіти відносно вимог виробництва до кваліфікації працівників; *по-друге*, принцип випередження темпів зростання загальнотеоретичної підготовки студентів відносно темпів зростання їх прикладної підготовки [21]. Зазначені принципи вимагають своєї реалізації з метою забезпечення надлишку загальнотеоретичних, особливо міждисциплінарних, знань у студентів, що є запорукою творчої та інноваційної активності майбутніх працівників. Також це пов'язане з тим, що так званий «період напіврозпаду» фундаментальних знань перевищує «період напіврозпаду» вузькоспеціальних знань, що застаривають з кожним днем. Недарма вчені підкреслюють: «Нові напрямки інноваційного розвитку вимагають посилення фундаментальної підготовки...» [8, с. 251].

З огляду на проаналізовані проблеми та поставлені завдання можна рекомендувати низку заходів щодо державної політики у сфері вищої освіти України, які утворюють такі дві групи: а) у сфері вдосконалення освітніх стандартів; б) у сфері організації функціонування вищої освіти.

Так, у галузі освітніх стандартів доцільно зробити таке: розробити програму посилення загальнотеоретичної, методологічної та міжгалузевої підготовки студентів; забезпечити збереження досягнень та традицій національної вищої школи.

У сфері організації функціонування вищої освіти доцільним було б здійснення таких кроків:

1. Посилення взаємозв'язку фундаментальної науки з прикладною, а прикладної науки – з виробництвом.
2. Визначення ліцензійних обсягів та державного замовлення відповідно до динаміки потреб підприємств і темпів зростання безробіття серед певних спеціальностей.
3. Посилення вимог до профільності вищих навчальних закладів з метою зниження практики повторюваності однакових спеціальностей у навчальних закладах різної спрямованості.
4. Збільшення фінансування державних вищих навчальних закладів з метою зниження фінансової залежності від контрактного навчання.
5. Перерозподіл обсягів контрактного навчання та державного замовлення на користь останнього для підвищення доступності вищої освіти.
6. Розробка та застосування програм субсидування витрат на освіту для сімей, які цього потребують.
7. Розробка програм пільгового кредитування вартості освіти із залученням як державних, так і приватних банківських установ.
8. Забезпечення гідного фінансування оплати праці викладачів та фінансування стипендій.
9. Широка інформаційна кампанія з популяризації професійно-технічної освіти, підвищення її соціальної значущості та статусу кваліфікованого робітника.
10. Посилення профорієнтаційної роботи серед міської та сільської молоді. Необхідним є вчасне та повне інформування населення про перспективні спеціальності з точки зору об'єктивних тенденцій ринку праці, а не удаваної «престижності».

ВИСНОВКИ

Отже, основні суперечності між загальнокультурним призначенням вищої освіти, як інституту передачі знань та формування всебічно розвинутої, критично мислячої особистості, та її комерціалізацією в умовах формування постіндустріального ладу проявляються у таких проблемах: проблема загальнодоступності знань; проблема збереження якості освіти; порушення взаємозв'язку науки, освіти і виробництва та диспропорції на ринку праці; проблема знецінення вищої освіти, зниження її якості; неоднозначність реформ у системі вищої освіти.

З огляду на ці проблеми авторами пропонується комплексний підхід до їх вирішення, який виходить із взаємозв'язків між проблемами, породженими комерціалізацією, завданнями, що постають перед вищою освітою, та системою рекомендацій щодо державної політики як у сфері освітніх стандартів, так і у сфері організації функціонування системи вищої освіти. Саме ці питання, на наш погляд, потребують подальшого дослідження та розробки механізму їх вирішення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Bell D.** The Coming of Post-Industrial Society: A Venture of Social Forecasting. N. Y.: Basic Books, 1973.
2. **Маркузе Г.** Критическая теория общества: Избранные работы по философии и социальной критике. М.: АСТ, Астрель, 2011. 384 с.
3. **Toffler A.** The Third Wave. Bantam Books, 1981. 537 p.
4. **Slaughter S.** Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State, and Higher Education. JHU Press, 2010. 384 p.
5. **Kleinman D. L., Feinstein N. W., Downey G.** Beyond Commercialization: Science, Higher Education and the Culture of Neoliberalism. Science & Education. 2013. Vol. 22. Issue 10. P. 2385–2401.
6. **Stough R. R., Stough R. R.** Bridging Knowledge to Commercialization: the Good, the Bad, and the Challenging. The Annals of Regional Science. April 2013. Vol. 50. Issue 2. P. 367–405.
7. **Еникеева С.** Особенности инновационного развития российской высшей школы // «Человеческий капитал» и образование/под ред. В. Н. Черковца, Е. Н. Жильцова, Р. Т. Зяблюк. М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2009. С. 290–296.
8. **Зяблюк Р.** Двойственная сущность образования и его современная эволюция // «Человеческий капитал» и образование/под ред. В. Н. Черковца, Е. Н. Жильцова, Р. Т. Зяблюк. М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2009. С. 241–258.
9. **Савинков В.** Болонская система сквозь призму российской действительности // «Человеческий капитал» и образование/под ред. В. Н. Черковца, Е. Н. Жильцова, Р. Т. Зяблюк. М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2009. С. 313–316.
10. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року: статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 171 с.
12. Національні рахунки освіти України у 2014 році: статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 89 с.
13. Соціально-економічний портрет студентів: результати опитування/Тетяна Жерьобкіна, Марія Куделя, Ігор Самохін та ін. URL: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/sotsialno-ekonomichniy-portret-studentiv-rezultaty-opytuvannya>

14. Щодо оптимізації мережі вищих навчальних закладів: Лист МОН України від 28.11.2014 р. № 1/9-616. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/44209/

15. Кількість зареєстрованих безробітних за професійними групами у 2016 році // Офіційний Web-сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/rp/sz_br/sz_br_u/kzbrpg_u_2016.html

16. Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами у 1999–2012 рр. // Офіційний Web-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

17. Потреба роботодавців у працівниках за професійними групами // Офіційний Web-сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/sz_br/sz_br_u/arh_pppg_u.htm

18. Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) за професійними групами // Офіційний Web-сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/sz_br/sz_br_u/arh_nzbpg_u.htm

19. Професійно-технічні навчальні заклади // Офіційний Web-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

20. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія/В. Бугров, А. Гожик, К. Жданова та ін.; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 156 с.

21. Панарин А. Возвращение сакрального как альтернатива «рыночному терроризму». Часть первая. *Социальная экономика*. 2003. № 4. С. 42–55.

REFERENCES

Bell, D. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture of Social Forecasting*. New York: Basic Books, 1973.

Buhrov, V. et al. *Pravovi zasady realizatsii Bolonskoho protsesu v Ukraini* [Legal principles for the implementation of the Bologna process in Ukraine]. Kyiv: NVTs «Prіorytety», 2014.

“Dynamika potreby pidpriemstv u pratsivnykakh za profesiinymy hrupamy u 1999-2012 rr.” [The dynamics of the needs of enterprises and workers in occupational groups in 1999-2012]. Ofitsiyni Web-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Enikeyeva, S. “Osobnosti innovatsionnogo razvitiya rossiyskoy vysshey shkoly” [Features of innovative development of Russian higher school]. In «*Chelovecheskiy kapital i obrazovaniye*», 290-296. Moscow: Ekonomicheskii fakultet MGU; TEIS, 2009.

Kleinman, D. L., Feinstein, N. W., and Downey, G. “Beyond Sommercialization: Science, Higher Education and the Culture of Neoliberalism”. *Science & Education*. Vol. 22, no. 10 (2013): 2385-2401.

“Kilkist zareiestrovanykh bezrobitnykh za profesiinymy hrupamy u 2016 rotsi” [The number of registered unemployed by occupational groups in 2016]. Ofitsiyni Web-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/rp/sz_br/sz_br_u/kzbrpg_u_2016.html

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

[Legal Act of Ukraine] (2014). http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/44209/

Markuze, G. *Kriticheskaya teoriya obshchestva: Izbrannyye raboty po filosofii i sotsialnoy kritike* [Critical theory of society: the Selected works on philosophy and social critic]. Moscow: AST; Astrel, 2011.

Natsionalni rakhunky osvity Ukrainy u 2014 rotsi [National accounts of education of Ukraine in 2014]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016.

“Navantazhennia zareiestrovanykh bezrobitnykh na 10 vilnykh robochykh mist (vakantnykh posad) za profesiinymy hrupamy” [Load of registered unemployed per 10 vacant work places (vacant positions) in professional groups]. Ofitsiyni Web-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/sz_br/sz_br_u/arh_nzbpg_u.htm

Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2015/16 navchalnogo roku [Main indicators of activity of higher educational establishments of Ukraine at the beginning of the academic year 2015/16]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016.

“Potreba robotodavtsiv u pratsivnykakh za profesiinymy hrupamy” [The need of employers for professional groups]. Ofitsiyni Web-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/sz_br/sz_br_u/arh_pppg_u.htm

“Profesiino-tekhnichni navchalni zaklady” [Vocational educational institutions]. Ofitsiyni Web-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Panarin, A. “Vozvrashcheniye sakralnogo kak alternativa «rynochnomu terrorizmu». Chast pervaya” [The return of the sacred as an alternative to “market terrorism”. Part one]. *Sotsialnaya ekonomika*, no. 4 (2003): 42-55.

Slaughter, S. *Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State, and Higher Education*. JHU Press, 2010.

Savinkov, V. “Bolonskaya sistema skvoz prizmu rossiyskoy deystvitelnosti” [The Bologna system through the prism of Russian reality]. In «*Chelovecheskiy kapital i obrazovaniye*», 313-316. Moscow: Ekonomicheskii fakultet MGU; TEIS, 2009.

Stough, R. R., and Stough, R. R. “Bridging Knowledge to Commercialization: the Good, the Bad, and the Challenging”. *The Annals of Regional Science*. Vol. 50, no. 2 (2013): 367-405.

Toffler, A. *The Third Wave*. Bantam Books, 1981.

Zheryobkina, T. et al. “Sotsialno-ekonomichniy portret studentiv: rezultaty opytuvannia” [Socio-economic profile of students: survey results]. <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/sotsialno-ekonomichniy-portret-studentiv-rezultaty-opytuvannia>

Ziablyuk, R. “Dvoystvennaya sushchnost obrazovaniya i ego sovremennaya evolyutsiya” [Dual nature of education and its contemporary evolution]. In «*Chelovecheskiy kapital i obrazovaniye*», 241-258. Moscow: Ekonomicheskii fakultet MGU; TEIS, 2009.